

LBRIS

We know
books

EUGEN SIMION

FRAGMENTE CRITICE

III

Mit. Mitizare. Mistificare.

Prefață de Ioana Lionte

Cuvânt înainte și argument
de Eugen Simion

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

PREFAȚĂ	5
ARGUMENT	11

I. CLASICII ȘI OGLINZILE LOR MODERNE..... 15

Mihail Kogălniceanu. Un geniu al chibzuinței	17
Post-scriptum	28
Eminescu. Mitori fundamentale. Proza literară. Publicistica	30
Caragiale. Reveria gastronomică. Caragiale, insolitul.....	93
Paul Zarifopol. Scepticismul mofturos.	110
Pompiliu Constantinescu sau despre onestitatea criticii literare	132
TUDOR VIANU. PORTRET INTERIOR	144
G. Călinescu n-a avut istoria, pe care geniuul său o merita	176
Al. Rosetti în trei prieteni	210
Ion Barbu. Puțină epistologie. O literatură superioară „de fast donjuanesc”	222
Petre Țuțea. Un mistic cântitor	241
Mircea Vulcănescu. Despre omul românesc.....	257
Ion Caraion. Experiența limitelor	271
N. Steinhardt. Mărturisitorul.	291
Ion D. Sârbu. Epistolierul. Reflecții despre dialectica lașității....	325
Marin Sorescu și traversările sale	339
Nichita Stănescu. Sfârșitul modernității românești și începuturile neomodernismului.	375

II. MIT. MITIZARE. MISTIFICARE..... 401

Ficțiunea jurnalului intim. Drieu la Rochelle sau despre anatomia plăcerii.....	403
Stilistica diacronică.....	408
Verii francezi	413
Chiriașul grăbit.....	418
Psalmii unui poet citadin la sfârșitul unui secol ateu	422

Experiența românească.....	427
În dialog cu Claudiu Iordache.....	427
Despărțirea de un prieten. Valeriu Cristea.....	440
Stilul și spațiul fănușian.....	444
Memorialiști. Ion Juvara.....	447
Mit. Mitizare. Mistificare.....	452
Cultura școlară.....	456
Avem roman?.....	460
„Mă doare melancolia și mă prind de marginile cerului”.....	473
Despre bolile creatorilor.....	479
Eminescu. Sanctificare și sacrificare. În dialog cu Mihai Cimpoi.....	484
Ce-mi place, ce nu-mi place.....	494
Note mărunte despre delăsare, lene activă, aflarea în treabă și alte virtuți ale spiritului daco-roman.....	502
Sfaturi pentru tânărul critic.....	504
INDICE DE NUME.....	515

MIHAIL KOGĂLNICEANU.
UN GENIU AL CHIBZUINȚEI

Dintre multele judecăți de valoare despre Mihail Kogălniceanu și opera lui rețin două. Cea dintâi aparține unui istoric (Nicolae Iorga): „Un om genial, cel mai mare conducător cultural și politic pe care l-au avut românii în epoca modernă” (*Oameni care au fost*, IV). A doua vine de la un critic literar: „Darul de căpetenie al lui Kogălniceanu e de a fi avut spirit critic, atunci când lumea nu-l avea; și de a-l fi avut în formă constructivă, ardentă, fără sarcasm steril”. L-ați recunoscut, desigur, pe G. Călinescu. Același critic vorbește de mesianismul lui Kogălniceanu. Conducătorul *Daciei literare* ar fi, dar, un *mesianic pozitiv*, spre deosebire de Heliade Rădulescu care este un *mesianic cețos și egotist...* Formule norocoase, dintre acelea care definesc pentru multă vreme un spirit și însoțesc, adesea, un destin în posteritatea lui culturală. Trebuie spus însă că mesianicul pozitiv recomandă în mai toate împrejurările moderația. Critica bună, critica sănătoasă nu se poate închipui decât în „hotarele moderației”. Istoria nu se poate scrie în afara adevărului și adevărul despre nația ta nu poate fi cunoscut fără o anumită *modestie* pe care Kogălniceanu, filosof al bunului-simț, spirit cumpănit, o numește o *datorie*: „Să ne ferim, domnilor mei, de această manie [este vorba de romanomania contemporanilor săi] care trage asupra noastră râsul străinilor. În poziția noastră de față, cea întâi datorie, cea întâi însușire trebuie să ne fie modestia; almintrelea, am putea merita ceea ce zice d. Eliad, că numai națiile bancrute vorbesc neconținut de strămoșii lor, bunăoară ca și evegheniștii scăpătați. Să ne

scoborâm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot mișei ne va ținea și dimpotrivă, dacă izgonind demoralizația și neunirea obștească, care ne darmă spre pieire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănătoase și nu superficială, cum o avem, atunci vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hoardele lui Gengis-Han”...

Moderat, lucid, „bărbat de bine”, deloc auster, interesat de toate – de la gastronomie la politică – Mihail Kogălniceanu face parte dintr-o generație de spirite întemeietoare. Unii sunt profeți și martiri, ca Bălcescu, alții sunt sceptici fini și abili oameni politici, ca Ion Ghica, poeți exaltați, cuprinși de *un sfânt nesățiu*, ca Heliade, spirite sintetizatoare, profunde, ca Alecsandri... O generație superbă de *logotheți* (creatori de limbaj) care își asumă sarcina de a schimba istoria și de a construi o cultură sincronică. Unind arta de a iubi cu arta de a scrie, poeții inventează o retorică, oamenii de teatru înființează, la propriu, teatrul ca instituție și compun piese cu subiecte românești pentru a face față traducerilor și abuzului de imitații și pentru a ajuta scena românească să treacă de la *păpușerie* la o artă veritabilă; prozatorii încearcă toate formulele, de la memorialul de călătorie la roman, istoricii inventează o disciplină (istoria) pe măsură ce descoperă și publică letopisețele și alte documente despre trecutul unei națiuni pe care ei o consideră veche și glorioasă... Fac toate acestea repede, cu o iubire aproape mistică pentru „duhul național”: amestecă stilurile, retoricile, pun pe Boileau alături de Lamartine, jeluiesc în fața ruinelor în felul preromanticilor și întocmesc, în același timp, ironice „fiziologii”, silind, în toate cazurile, limba română să primească nuanțele gândului liric și complexitatea conceptelor. Au reușit. Limba română arată altfel când generația aceasta părăsește, spre sfârșitul veacului, scena istoriei. Altfel arată și cultura română. Apăruse, între timp o nouă generație de creatori. Între ei, un

mare poet (Eminescu) și un critic, Maiorescu, care introduce în literatură autonomia esteticului și prin ea filtrul judecății de valoare...

Locul și rolul lui Mihail Kogălniceanu în cultura română sunt cunoscute. Rol, se spune adesea, de îndrumător cultural și, dacă formula n-ar fi atât de compromisă, ar trebui s-o acceptăm. Fiul agăi Elie Kogălniceanu și al Catincăi Stavilla (coborâtoare dintr-o familie genoveză) a fost, cu adevărat, un dascăl de conștiință națională și un spirit îndrumător în cultură: a înființat reviste, a scris articole de direcție, programe, a întocmit culegeri de documente și dicționare, a ținut cursuri universitare și, când activitatea lui politică i-a permis, a scris articole de critică literară și chiar opere de ficțiune. În spiritul epocii, are disponibilitate pentru toate genurile. Citise pe Balzac și, în 1841, publică un fragment de roman (*Iluzii pierdute... un întâi amor*) și, nouă ani mai târziu, dă un prim capitol din alt roman (*Tainele inimii*) cu inteligente descripții și digresiuni morale... Nu-și duce proiectele până la capăt, nici aici, nici în alte domenii în afară, poate, de politică. Kogălniceanu este și el, ca mulți scriitori din generația sa, un om al fragmentului. Compune versuri, traduce și adaptează piese de teatru, notează în carnetele sale impresii de călătorie, face câteva biografii (cea despre poetul Hrisoverghi este, pentru timpul ei, remarcabilă), încearcă, în fine, să introducă spiritul critic în literatură și fundamentează o literatură istorică. Când se dedică, aproape în exclusivitate, politicii și ajunge ministru și prim-ministru, ține discursuri. Unele sunt celebre. Spiritul moderat știe să fie și tăios, ironic, elocvent și chiar mesianic...

Vorbind de scriitorul Kogălniceanu trebuie să ținem seama și de aceste scrieri neliterare în care omul cultivat și spiritul disociator se întâlnesc cu un fin creator de limbaj și un excepțional moralist. Aș zice chiar că Mihail Kogălniceanu este un scriitor de prim ordin în generația lui,

mai ales în scrierile istorice, morale și politice. Versurile lui, puține și neesențiale (prelucrări după Schiller), atestă o anumită îndemânare prozodică, dar nu mai mult decât atât; fragmentele epice dovedesc spirit de observație și un portretist fin, discursurile, introducerile și însemnările cu caracter moral arată însă un spirit al amplitudinii și, cu adevărat, un vizionar dublat de un spirit de salon, când malițios, când sfătos, digresiv, ardent... Este greu să-l fixezi, fără ezitare, într-una din cele două categorii care se confruntă în epocă: *bonjuriștii* și *ruginiții*, cei care vor să scoată pe români din inerția răsăriteană și cei care vor să-i țină în vechea și dreapta rânduială. Fiul agăi Elie este, indiscutabil, un spirit înnoitor, un om care vrea să schimbe ticăloasele obiceiuri; se amestecă prudent, dar se amestecă, în toate actele politice importante ale epocii. Ține discursuri incendiare în parlament și inițiază reforme care vor schimba structura societății românești... Kogălniceanu este, fără dubiu, mintea cea mai clarvăzătoare a epocii și omul care, putem spune, a gândit mai bine, cu un spirit practic mai drept și mai eficace decât alți mesianici ai timpului, statul român modern... Dar el nu-i un necondiționat al înnoirii. El vrea reforme „blânde și graduale”, recomandă, în toate împrejurările, temperanța și toleranța: schimbările să fie supravegheate de „moral și (de) buna orânduială”. Când discută moravurile din saloanele moldovene, nu uită să spună că fiul sau fiica trebuie, înainte de a face pasul hotărâtor, să ceară „părințeasca iertăciune”... Ca nație, trebuie „să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de pieire; să ne ținem de obiceiurile strămoșești – atât cât nu sunt împotriva dreptei cugetări –, să ne ținem de limba, de istoria noastră, cum se ține un om, în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare”...

Dar, poate, ceea ce lămurește mai bine această ideologie a schimbării prudente, graduale, este un „digrezis” din romanul *Tainele inimii*, atribuit, cum se știe,

lui Kogălniceanu. Cel care ține acest discurs ideologic și moral, în interiorul narațiunii, este personajul Stihescu, proprietar din Basarabia, „moldovan necioplit”, în contrast cu vărul său, colonelul Leșescu, „moldovan civilizată”, „un dandi”, „un leu” al saloanelor ieșene... Stihescu are oroare de straie noi, nu vrea în ruptul capului „să se dizgrume cu cravaturi”, să-și stropșească picioarele în pantaloni de *golan* (*collants*). El vrea să rămână la nădragii lui, la straiul îndemânatic, cald iarna și răcoritor vara, și la ciubotele comode... Schimbarea veșmintelor nu a îmbunătățit firea moldovenilor – zice el: „Socoți, tu, că cu straiiele nouă ne-am făcut mai buni și mai puternici? Vai de capul nostru, măi fraților”... Aceste vorbe aspre ar trebui să-l tragă pe zdravănul *dvoreanin* spre tagma învechiților, conservatorilor... Ei, bine, nu. Stihescu nu este de partea celor care nu vor să schimbe nimic în țara Moldovei. El dorește înnoirea, dar numai ce *se cuvine țării*, nu vrea *parascovenii* și *bazaconii* luate de la străini „cu ochii închiși”, nu vrea înnoirea „prichită”, adică pripită: „Niciodată n-am fost contrar ideilor civilizației străine. Dimpotrivă, crescut și trăit o mare parte a tinerețelor mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost și sunt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat nici unei nații de a se închide înaintea înrâurilor timpului, de a se mărgini în ce are, fără a se împrumuta și de la străini. Aceasta astăzi nu este iertat chiar chinezilor. Propășirea este mai puternică decât prejudecățile popoarelor; și nu este zid destul de înalt și de tare care să o poată opri în drumul său. Românii, prin poziția geografică, politică, morală și etnografică, sunt datori mai mult decât orișicare altă nație, de a nu rămânea străini la tot ce face gloria și puterea secuiului. Mici și slabi, ei nu se pot face mari și tari decât prin civilizație, adecă prin îmbunătățire intelectuală și materială a țării lor. Din nenorocire însă, noi n-am vrut a înțelege în dreptul simț puterea acestui cuvânt; și cum mă tem, luând un drum

strâmb, avem să ajungem la calea rătăcită. Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general. Noi, însă, în pretenția de a ne civiliza, am lepădat tot ce era bun pământesc și n-am păstrat decât abuzurile nouă a unei rău înțelese și mincinoase civilizații. Așa, predicând ura a tot ce este pământesc, am împrumutat de la străini numai superficialități, haina dinafară, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi după stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru și n-avem nimic pregătit pentru viitor, decât corupția năravurilor. O națiune însă nu poate decât prin o amenințare de mare și cumplită pedeapsă a-și renega trecutul...”

Stihescu este un adversar al formelor fără fond, el vrea ca tinerii români care vântură Europa civilizată să aducă nu straiе noi, ci „vreun plug bun”, vreun soi de moară care să facă făină mai curată, vreo „născocire” de a îmbunătăți sămânța grâului și soiul vitelor, vrea – în fine – drum de fier și vapoare... Căci, explică el, principiul acestei evoluții organice: „Adevărata civilizație este aceea care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față; aceasta o simțesc și o practică chiar națiile care se află în capul luminilor”...

*

Acestea sunt, în fond, și ideile reformistului Kogălniceanu. El a lepădat *straiеle asiaticеști*, pe care le purta în adolescență, a combătut *aristocrația nașterii* și a susținut *aristocrația meritului*, a devenit el însuși proprietar de fabrică de postavuri și proprietarul unei flote (formată, e drept, din două șleपुरi), a susținut introducerea tiparului și a vaporului, dar, când este vorba de duhul național,

Kogălniceanu apără tradițiile, vechea spiritualitate, „cultul țării noastre”, într-un cuvânt, „consolidarea naționalității române”. Faptul se vede bine în articolele lui de direcție. Sunt prea cunoscute *Introducția* lui la *Dacia literară* din 1840, *Introducția* la *Arhiva românească*, cuvântul introductiv la *Cursul de istorie națională* (1843), prefața la *Letopiseștele Țării Moldovei* și celelalte scrieri și discursuri pentru a mai fi analizate acum. Au devenit, de un secol și jumătate, bunuri de manual școlar. Să amintim numai două-trei idei care le străbat și se repetă, după aceea, în mai toate intervențiile parlamentare și academice ale acestui spirit moderat, creatorul doctrinei istoriste și organiciste... Kogălniceanu vrea, se știe, o literatură originală, inspirată de istoria, obiceiurile, moravurile și priveliștile țărilor românești. Vituperează *dorul imitației* („manie primejdioasă pentru că omoară în noi duhul național”) și pe cei care citesc doar autorii străini și disprețuiesc pe scriitorii români. Această poziție, indiscutabil justă, necesară la 1840, a devenit mai târziu punctul de rezim al *localiștilor* noștri. Paralel cu ideea de a crea o literatură națională, Kogălniceanu recomandă introducerea spiritului critic. Trebuie să-i fim recunoscători omului temperat, inițiatorului reformelor graduale și blânde că, fundamentând cultura națională, n-a gândit-o în afara spiritului critic, definit în termeni morali; abia în altă epocă, prin Maiorescu, critica va fi înțeleasă ca o expresie a esteticii generale și în limitele autonomiei valorilor artistice. Codul moral stabilit de Kogălniceanu în *Introducția* la *Dacia literară* și în *Programul* ziarului *Steaua Dunării* este și azi valabil. Îl vor reformula, dealtminteri, și Ibrăileanu, și Lovinescu, și G. Călinescu...: critica să fie nepărtinitoare, adică obiectivă, să fie supravegheată de legea morală („noi ne vom sili ca moralul să fie pururea pentru noi o tablă de legi și scandalul o urâciune izgonită”), să evite arbitrariul, atacul la persoană. O propoziție din 1840 a devenit celebră și, orice critic român autentic o are

sau ar trebui s-o aibă mereu sub ochi: „vom critica cartea, iar nu persoana”, idee care va fi reluată în 1855: „Persoana autorului va fi pururea sacră pentru noi, dar opera, fiind a publicului, va fi și a noastră; supuind scrierile noastre la apreciația altora, și aceasta fără restricție, vom judeca și noi scrierile altora, căci critica s-a făcut neapărată mai ales în timpul de față, când limba românească este răstignită pe fel de fel de cruci, stropșită prin fel de fel de sisteme, întunecată, prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decât altele”...

Critică literară propriu-zisă Kogălniceanu n-a făcut decât în rare ocazii. Cea mai elocventă, pentru spiritul său, este *Viața lui A. Hrisoverghi* (1843), o „eschisă” biografică presărată cu reflecții morale și cu judecăți critice destul de severe, deși poetul îi este simpatic și destinul lui tragic îl copleșește. Articolul critic este pentru Kogălniceanu un prilej de a repeta fantasmеle și principiile sale. Nu ezită să le introducă: vorbește și aici despre necesitatea de a crea o literatură națională, despre păcatul traducerilor proaste, despre mania imitațiilor... Nouă este, în *eschisa* citată, ironizarea mitologismului în poezie, moda – după vorba lui – a „mitologiei păărăginite”: „la fieștecare rînd al compunerilor din vremea aceea nu găsești decât muze și iar muze”... Nu trece neobservat, apoi, darul de portretist al îndrumătorului... Iată chipul acestui tânăr mort la 26 de ani ca André Chénier: „Așa muri, de-abia de 26 de ani, acest tânăr favorit al muzelor, rădicat prea devreme veacului, pre care, negreșit că viind dintr-o vîrstă mai coaptă, l-ar fi îmbogățit și strălucit cu producțiile geniului său. El era de o talie naltă, bine proporționată; figura sa smolită era frumoasă și bărbătească; fizionomia sa atât de expresivă, încât dacă o vedea cineva o dată, nu o mai putea uita; înfătoșarea sa era slobodă și plăcută. Înșușirile inimii nu-i erau în nimică mai jos decât ale trupului. Patria o iubea mai mult decât viața; ideile sale erau liberale și potrivite cu

veacul; prejudecățile nu l-au avut niciodată de partizan. Sufletul său era îndurător și deschis la toate întipăririle nobile; și pentru prietini săi el era de miere, cum zice un proverb românesc. Părerile noastre de rău că l-am pierdut, cu atâta trebuie să fie mai mari, cu cât vedem în ce lipsă se află patria noastră de bărbați cu însușirile lui”.

Că tânărul moldovan, pe care tatăl îl trimisese în străinătate să învețe „mătășăria, răchieria și creșterea oilor spaniolești”, avea simț epic, nu mai încape îndoială. Dovadă fragmentele de roman, notele lui de călătorie (îndeosebi cele din Spania), tablourile de epocă și fiziologiile, scrierile istorice și discursurile lui colorate, cu propoziții memorabile. Câteva lucruri sar în ochi când le citești azi. Arta digresiunii, de pildă, o anumită pedanterie în descripția salonului (toposul ficțiunilor sale), plăcerea de a face clasificare morală, ironia fină a omului instruit care amestecă literatura cu viața. Autorul *Iluziilor pierdute* și al *Tainelor inimei* citează în text pe Hugo, Lamartine, Balzac, pe Madame de Staël și pe eroii pastoralei lui Florian. Personajele sale se îndrăgostesc citind împreună pe Fénelon. Naratorul, care are 14 ani, îi spune Nicetei „ma Calypso”, iar Niceta îi răspunde cu glas dulce „mon Télémaque”... Naratorul, care este totodată și personajul povestirii, are preocupări literare și jură pe ideea de autenticitate. E drept c-o face într-un chip umoristic: „Și să n-am parte de nimică, să nu găsesc niciodată scaun la teatru, capul să nu mi se rezime niciodată de sânul unei femei, să nu-mi vie niciodată droșca la deal, unde șed [...], vânatul să nu iasă niciodată înaintea puștii mele – dacă tot ce spun îi adevărat, sau nu-i adevărat”. Când se apucă să-și povestească prima experiență erotică, naratorul și-a pierdut toate iluziile, inclusiv pe cele literare. Este un dezamăgit din familia romanticilor. Omul însă care are o ironie ocrotitoare și o plăcere, iarăși salvatoare, pentru a observa și judeca moravurile contemporanilor. În *Tainele inimei* apare, mai

pregnant, știința digresiunii ideologice și morale. Naratorii lui Kogălniceanu ies des din „șirul romanului”, fac teorii despre mersul civilizației la români, critică proasta stare a lucrurilor, aduc programe noi și nu uită (aceasta este bucuria mare a spiritului în secolul XIX) să analizeze mentalitățile. Limbajul lor, azi învechit, arată o subtilitate extraordinară a gândirii și bucuria spiritului creator...

Le regăsim, pe amândouă, și în însemnările de călătorie în Spania. Aici se vede mai bine ce moralist fin este, ce ochi ager are și ce om fără prejudecăți este Kogălniceanu. Laudă pe spanioli, dar de la primele rânduri ale memorialului se vaită de lipsa lor de confort. Admiră virtuțile, dar călătorul, coborât din patriarhala Moldovă, este mirat că, de frica păsărilor, spaniolii au distrus copacii („singurile paseri ce am văzut în vreme de șase luni la Madrid și în toate excursiile mele prinpregiur erau câteva vrăbii și câte o mierlă”). Andaluzii au reputația de a fi fanfaroni, ca și focșenenii noștri. Spaniolii, în genere, iubesc titlurile și suferă de *fudulie*, lucru care nu se întâmplă la români... Apoi, în Spania „îndeobște, toți nu fac nimică”, sunt fataliști și neîngrijiți și toate acestea, zice Kogălniceanu, vin de la climă, căci clima influențează caracterul omului. Omul hispanic suferă mai ales de orgoliu. Chiar în mizerie el este mândru: „în Spania, zdrențele nu sunt rușinoase”... Călătorul moldovean suferă de căldură și i se pare că în Spania „toată populația este împlântată într-o imensă homăitură”. Căldura nesuferită nu-l împiedică însă să privească și să admire pe aleile Pradului femeile frumoase „cu părul gol, cu mantiile subțiri ca mreaja paingului”... Dar mai este ceva ce întristează pe călător: „politica ticăloasă și pătimașă (care) absoarbe tot, o politică de recriminării”... și, ajungând la acest punct, moralistul Kogălniceanu accelerează ritmul frazelor și încheie spunând, cu gândul desigur și la năravurile din țara lui, că nădejdea toată este în norod... Din aceste scurte

Însemnări se poate deduce că cei mai buni călători români (buni pentru literatură) sunt moralisții... Iar moralisții sunt, îndeobște, spirite cârtitoare, ironice. Știu să vadă și știu să judece ceea ce văd...

21 iulie 1990